

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Москальової Юлії Романівни
«Джерела до вивчення дитячої безпритульності та бездоглядності
на Півдні України (60-і рр. XVIII – початок XX ст.)»»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за
спеціальністю 07. 00. 06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні
історичні дисципліни

Активізація наукових пошуків та розширення тематики досліджень з різних проблем історичної науки сприяє поглибленому дослідженню окремих видів джерел. Отриманий інформативний потенціал дає можливість пролити світло на досі нез'ясовані сторінки вітчизняної історії. Питання, пов'язані з дитячою безпритульністю та бездоглядністю, досить складні та різнопланові, як і самі явища. Вони мали свої причини, змістовні складові, хронологічні особливості та наслідки, варті спеціального дослідження. Особливий відтінок у вирішенні питань дитячої безпритульності та бездоглядності мала територія Півдня України. Вибір даної теми дослідження, враховуючи наведені твердження, є цілком вмотивованим і доцільним.

Дисертаційне дослідження Ю.Р. Москальової цікаве, аргументоване, чітко структуроване. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, що об'єднані у дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків.

У вступі визначається актуальність теми, територіальні та хронологічні рамки, сформульована мета, визначені конкретні дослідницькі завдання, об'єкт і предмет дослідження, підкреслено практичне значення роботи. Формулювання наукової новизни дисертаційного дослідження є цілком обґрунтованим і свідчить, що авторкою виконано актуальну для вітчизняного

джерелознавства роботу з історії дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України у визначених хронологічних межах.

Перший розділ дисертації Ю.Р.Москальової присвячений характеристиці історіографії проблеми, джерельній базі та теоретико-методологічним засадам дослідження. Слушним є виділення чотирьох напрямків, у контексті яких опрацьовувались джерела з історії дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України в XVIII – початку XX ст.: 1) студії з історії громадського піклування, у тому числі і дитячого; 2) історико-правові дослідження; 3) висвітлення накопичення досвіду з проблем дитячої безпритульності та бездоглядності в регіоні; 4) джерелознавчі студії. Вони представлені дослідженнями імперського, радянського періодів та роботами сучасних науковців.

При аналізі історіографічного доробку авторка акцентувала увагу на джерельній базі робіт своїх попередників і простежила як поступово розширювався спектр джерел, використовувалися нові підходи до їх опрацювання. Втім джерелознавчий акцент історіографічного огляду не затьмарює цілої низки дискусійних питань щодо дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України у 60-і рр. XVIII – на початку XX ст., які дослідниця намагається висвітлити, базуючись на останніх наукових розвідках.

Детальний аналіз та характеристика джерельної бази, представлені у рецензованій дисертації, дають повне уявлення про інформаційні можливості різноманітних джерел, методика їх використання. Проведена евристика дозволила Юлії Романівні сформулювати самодостатню джерельну базу дослідження. Цінним є широкий діапазон вітчизняних архівних установ та бібліотек, з фондів яких вдалося акумулювати матеріал. Такий корпус джерел робить дисертаційне дослідження достатньо репрезентативним та інформативним і підтверджує необхідність опрацювання нових джерел і введення їх до наукового обігу.

джерелознавства роботу з історії дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України у визначених хронологічних межах.

Перший розділ дисертації Ю.Р.Москальової присвячений характеристиці історіографії проблеми, джерельній базі та теоретико-методологічним засадам дослідження. Слушним є виділення чотирьох напрямків, у контексті яких опрацьовувались джерела з історії дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України в XVIII – початку XX ст.: 1) студії з історії громадського піклування, у тому числі і дитячого; 2) історико-правові дослідження; 3) висвітлення накопичення досвіду з проблем дитячої безпритульності та бездоглядності в регіоні; 4) джерелознавчі студії. Вони представлені дослідженнями імперського, радянського періодів та роботами сучасних науковців.

При аналізі історіографічного доробку авторка акцентувала увагу на джерельній базі робіт своїх попередників і простежила як поступово розширювався спектр джерел, використовувалися нові підходи до їх опрацювання. Втім джерелознавчий акцент історіографічного огляду не затьмарює цілої низки дискусійних питань щодо дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України у 60-і рр. XVIII – на початку XX ст., які дослідниця намагається висвітлити, базуючись на останніх наукових розвідках.

Детальний аналіз та характеристика джерельної бази, представлені у рецензованій дисертації, дають повне уявлення про інформаційні можливості різноманітних джерел, методика їх використання. Проведена евристика дозволила Юлії Романівні сформуванню самодостатню джерельну базу дослідження. Цінним є широкий діапазон вітчизняних архівних установ та бібліотек, з фондів яких вдалося акумулювати матеріал. Такий корпус джерел робить дисертаційне дослідження достатньо репрезентативним та інформативним і підтверджує необхідність опрацювання нових джерел і введення їх до наукового обігу.

Дослідниця збрала, опрацювала та систематизувала значний комплекс історичних джерел, які зберігаються у 29 фондах державних архівних установ України (Державні архіви Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської, Одеської, Херсонської областей) та бібліотек (НБУВ; Одеської національної наукової бібліотеки, Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Первоучителів слов'янських Кирила та Мефодія). До наукового обігу введено близько 60 справ, що висвітлюють історію боротьби із дитячою безпритульністю та бездоглядністю на Півдні України у 60-і рр. XVIII – на початку XX ст., та, за визначенням авторки, становлять близько 15% актуалізованої джерельної бази. Проаналізовані також опубліковані збірки документів – «Повне зібрання законів Російської імперії», статuti добродійних товариств, звіти добродійних товариств, огляди благодійних товариств і закладів опіки та ін.

Дисертантка класифікувала архівні та опубліковані джерела з питань дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України на наступні групи: законодавчі акти, актові та діловодні матеріали, статистичні джерела, матеріали періодики, документи особового походження.

У дисертації, що рецензується, є залучений науковий інструментарій дослідження, який відповідає поставленій меті і сформульованим завданням дослідження. Вдало використані принципи історизму, наукової об'єктивності, всебічності та системного підходу, залучені загальнонаукові, загальноісторичні та джерелознавчі методи аналізу.

У викладі авторкою основного матеріалу простежується системність, що є ознакою кваліфікованості дослідниці. Кожна із груп документів розглядається за чіткою схемою, яка включає – оцінку змістовності архівних зібрань, опублікованих збірок джерел, характеристику виду документу (імператорський указ чи маніфест, сенатський, „Высочайше утвержденные мнения Государственного совета” та ін.) за такими ознаками як історичні умови та особливості складання, стійкі стилістичні форми тексту та їх подальші зміни, розподіл документу за змістовними частинами тощо. Вміле

поєднання внутрішньої та зовнішньої критики джерел з аналізом історичних процесів дає можливість робити широкі висновки не лише стосовно особливостей складання так інформативності джерел, а й щодо боротьби із дитячою безпритульністю та бездоглядністю на Півдні України у 60-і рр. XVIII – на початку XX ст.

У другому розділі дисертації авторкою класифіковано законодавчі та актові джерела за видовою ознакою, зроблено їх формулярний аналіз та визначено інформативні можливості для дослідження. Особливої уваги заслуговує надана характеристика законодавчих актів, що демонструє невіршеність проблем безпритульних та бездоглядних дітей в регіоні.

Слід відзначити, що при аналізі законотворчої практики царського уряду, дослідниця спирається в основному на матеріали опубліковані в «Повному зібранні законів Російської імперії», де законодавчі акти вміщені у хронологічному порядку. Це вимагає від дослідника суцільного перегляду законів кожного тому. Ю.Р. Москальова демонструє обізнаність зі складною структурою зібрання, практичним функціонуванням законів, системою укладання законодавчих актів, зі складною евристичною роботою з довідковим апаратом.

Звернемо увагу, що в цьому розділі дисертанткою проаналізована значна кількість актових джерел, які вперше введені до наукового обігу. Аналіз цих джерел дозволив виявити їх інформативний потенціал щодо дослідження суспільних проблем безпритульних та бездоглядних дітей, наводить приклади шляхів потрапляння дітей до закладів опіки та піклування, представляє умови усиновлення та надає інформацію власне про усиновлювачів.

Документи діловодства та статистичні джерела, представлені з позиції джерелознавчого аналізу в третьому розділі дисертації. Дисертанткою визначено видову різноманітність діловодних джерел, їх репрезентативність та інформативний потенціал. Підкреслено, що складність аналізу статистичних джерел цілком залежить від проблем їх збору та відсутності

можливості комплексного аналізу. Інформативний потенціал статистичних джерел виявляє тенденцію розширення мережі дитячих закладів опіки, збільшення попиту на фінансування даних закладів.

Четвертий розділ дисертації присвячений аналізу періодичних видань та джерел особового походження. Дисертанткою підкреслено цінність матеріалів періодичних видань, що пояснюється їх дотичністю до подій, які вивчаються, та їх масовістю. Періодичні видання містять детальну інформацію щодо діяльності закладів опіки та піклування (час відкриття закладів, устрій, імена викладачів та піклувальників, інформація про вихованців). У дослідженні наголошено, що джерела особового походження могли містити у собі замовлений варіант, або сильний емоційний відбиток, що варто враховувати досліднику. Юлією Романівною підкреслено, що відкритим питанням залишається виявлення та актуалізація наявних джерел особового походження в архівосховищах та приватних колекціях.

У цілому роботі притаманні чіткий і зрозумілий виклад матеріалу. Авторка висуває низку слушних власних визначень та тверджень. Висновки у дисертації логічно випливають з розглянутого матеріалу, написані досить кваліфіковано.

Основні положення та висновки дисертації Ю.Р. Москальової повною мірою відображені в 23 статтях авторки та авторефераті дисертації.

Необхідно відзначити вміщені у дослідженні додатки, які конкретизують, доповнюють та ілюструють основний текст дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, вважаємо за необхідне висловити свої побажання та зауваження.

1. При висвітленні деяких джерелознавчих аспектів авторка інколи зловживає цитуванням джерел.
2. Варто було б конкретніше визначити науковий зміст деяких термінів, які використовує дисертантка, зокрема: «дитяча безпритульність»,

«дитяча бездоглядність», «філантропія», «добročинність», «опіка» та «пiклування».

3. Аналіз різних груп актових джерел та документів діловодства представлено нерівнозначно. Наприклад, звітам та статутам благодійних товариств приділено більше уваги, а представництво відомостей, телеграм, паспортів не знайшло свого широкого відображення в роботі.
4. Застосовані у підрозділі 3.2. статистичні джерела подекуди стосуються загальноімперських благодійних питань, а Південь України там представлено лише опосередковано.
5. Викликає певні зауваження підрозділ 4.2., присвячений аналізу джерел особового походження. Звичайно, інформація, вміщена у представлених джерелах, часто є дуже цікавою, однак без розуміння загального контексту, яке може прийти лише у процесі залучення та вивчення ширшого кола джерел, носить, радше, ілюстративний характер.
6. Загалом, текст дисертації написаний грамотною літературною мовою. Однак у ньому трапляються й окремі стилістичні огріхи. Авторка не уникла змістовних повторів, а також побічних сюжетів, не детермінованих назвою розділу чи підрозділу. Однак всі ці зауваження носять рекомендаційний характер і принципово не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої наукової роботи.

Автореферат відбиває зміст дисертації. Основні її положення представлені на сторінках двадцяти трьох видань, вісім із яких – фахові.

Дисертація Ю.Р. Москальової є завершеним, оригінальним і самостійним дослідженням, яке в повному обсязі вирішує поставлену проблему. Дисертантка продемонструвала досить високий рівень професійної підготовки, вміння знаходити історичні джерела та здійснювати їх джерелознавчий аналіз.

У цілому дисертаційне дослідження «Джерела до вивчення дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України (60-і рр. XVIII – початок XX ст.)» в повному обсязі вирішує поставлену проблему, характеризується новизною постановки завдань, обґрунтованістю головних положень і висновків, відзначається належним професійним рівнем виконання і відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів та вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р., зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р., №1159 від 30 грудня 2015 р., № 567 від 27 липня 2016 р., а її авторка – Москальова Юлія Романівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук,
професор кафедри архівознавства
та спеціальних галузей історичної науки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

М.Г. Щербак

